

Анатолій Матвійович Шульга,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ
МВС України, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7634-3665>, e-mail: a.shulga1959@gmail.com

Поняття «моральна шкода» у контексті розуміння природи людини

Anatolii Shulha
*Moral Harm Concept in the Context
of Understanding Human Nature*

Анотація. Усі основні аспекти природи людини (біологічний, психічний, соціальний) відображено у висловлюваннях законодавця, що характеризують завдану людині моральну шкоду, котра завжди спричиняє певний негативний вплив на її здоров'я (завдає шкоди її «благополуччю» як триєдиному явищу).

Ключові слова: людина, особистість, здоров'я.

Abstract. All major aspects of human nature (biological, mental, social) are reflected in legislator statements characterizing moral harm caused to person that always causes some negative impact on his health (harms his "well-being" as a triune phenomenon).

Keywords: person, personality, health.

Огляд літератури [1, с. 5–7] свідчить, що для визначення поняття «людина» поряд із традиційним терміном «біосоціальна істота» також часто-густо використовують термін «біопсихосоціальна істота» (іноді — «психобіосоціальна істота»). Зазначений підхід до загальної характеристики людини зосереджує увагу на тому, що людина завжди розкривається і як продукт біологічної еволюції цілісних саморегульованих живих організмів, і як продукт історичного розвитку людського суспільства, суспільно-історична істота, тобто з огляду на буття людської істоти необхідно насамперед умовно виокремлювати три основні аспекти (моменти): 1) природний (біологічний); 2) психічний; 3) соціальний (суспільний). Загальна характеристика будь-якої людини свідчить, що зазначені аспекти у плані взаємодії завжди є невіддільними одне від одного (у зв'язку із чим уже достатньо давно науковці пишуть, наприклад, про «біологічне і соціальне у психіці людини» [2]).

З огляду на зазначене, приміром, головний мозок людини як певний біологічний субстрат — це матеріальна основа психіки. Психіка людини (її вищий рівень утворює свідомість) є властивістю, функцією мозку, суб'єктивним відображенням об'єктивного світу (реальної дійсності). У сучасній психології «жорсткість» зв'язку «біологічного» і «психічного» в людині є беззаперечною. Із погляду на «механізми свідомості» як на відповідні «нейронні механізми» сучасна психологія навіть рухається в напрямі «створення нейронауки». Постулюється: «усі психічні процеси суть біологічні, тому будь-які їхні зміни обов'язково є органічними», приміром, психотерапія «може змінювати поведінку» завдяки тому, що «вона викликає стійкі зміни мозкової діяльності» [3].

З іншого боку, психіка людини також може впливати і впливає (негативно або позитивно) на її певні біологічні характеристики, на стан її організму, тілесного здоров'я. Приміром, медицині відомі хвороби, які виникають як результат навіювання («ятрогенії»). Традиційна китайська медицина наголошує, що низка емоційних станів людини (злість, горе, жах та ін.) завжди призводять до захворювання людського організму, відповідних органів (печінка, нирки, серце тощо). «Сучасна медицина вважає, що 50–80 % хвороб спричиняються нервовістю, наприклад, рак, хвороби легень, хвороби печінки, гіпертонія, хвороби серця, виразка та ін.» [4, с. 35]. У медицині послуговуються загальновідомим поняттям «психосоматичні захворювання» (за народною термінологією: «хвороби від нервів»), тобто захворювання «внутрішніх органів», «систем організму», що виникли як результат дії певних «психічних та емоційних» чинників.

Натомість, якщо говорити про факти так званого психосоматичного одужання (як явища, протилежного «психосоматичному захворюванню»), загальновідомим є феномен неочікуваного з боку лікарів тілесного одужання багатьох людей внаслідок віри, коментар до якого зазвичай припускає не стільки репрезентацію якоїсь наукової логіки, скільки згадку про біблійні слова: «По вірі вашій нехай станеться вам» (Новий Завіт. Євангеліє від Матвія, 9:29). У цьому плані характерним прикладом може бути позитивний вплив молитви на кров людини (на підставі відповідних результатів оформлено державний патент № 80967C2) [5]. «Про силу

нашої уяви» як, зокрема, терапевтичну силу ще за часів Середньовіччя писав М. Монтень [6, с. 103—115].

Що стосується власне соціального (суспільного) аспекту буття людини, його класичне значення у контексті характеристики людини як такої відображено в хрестоматійному вислові Аристотеля: «*Homo est animal sociale*» («Людина — суспільна істота»). Лише у суспільстві людина може отримати соціальність як сукупність набутих у процесі соціалізації (моральної, правової та ін.) якостей, що забезпечують її здатність існувати в суспільстві. Соціальне в людині відображається поняттям «особи» (рос. — «личность», англ. — «*personality*»). Відповідно, є поняття «соціальна роль особи», «правовий статус особи» тощо.

Зі свого боку, поняття «особистість» (рос. — «личность», англ. — «*personality*»), аналіз людини як особистості припускає насамперед характеристику «внутрішнього світу» людини (приміром, її «моральних якостей»: чесність, справедливість тощо), особливостей її «психіки» (приміром, «ціннісних орієнтирів»), «психологічного стану» (стрес, фрустрація тощо); розуміння «людини як єдності організму і особистості» — одне з положень учення В. М. Мясіщева про «психологію стосунків» [7, с. 7]). За потреби «психічна діяльність» відповідної людини стає об'єктом судово-психологічної експертизи.

Поняття «моральна шкода» має зв'язок з усіма основними аспектами розуміння природи людини, з такими відносно самостійними і водночас невіддільними одне від одного поняттями сучасного юридичного мислення, як «людина», «особа», «особистість». Окрім того, оскільки біопсихосоціальна парадигма розуміння людини знаходить відображення у сучасному нормативному визначенні поняття здоров'я людини, як стану її повного фізичного, душевного (психічного) і соціального благополуччя (ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я), «моральна шкода» за логікою речей завжди спричиняє певний негативний вплив (у його об'єктивній і суб'єктивній оцінці) на здоров'я конкретної людини як триєдине, системне, цілісне явище (завдається шкода зазначеному «благополуччю» людини, яке вона усвідомлює, оцінює, переживає та ін.). У цьому плані юридична відповідальність за «моральну шкоду» — одна із гарантій права людини «на охорону здоров'я» (ст. 283 ЦК України).

Відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦК України ключові слова, що характеризують моральну шкоду, завдану людині, — це: фізичні біль і страждання (п. 1), душевні страждання (п. 2 та 3), приниження честі, гідності, ділової репутації (п. 4). Із певних позицій можна говорити про те, що перші три пункти відображають відповідний (негативний) психосоматичний стан людини, четвертий пункт — соціально-статусне становище людини (особи). При цьому поняття «душевні страждання» зосереджує увагу власне на характеристиці психічної діяльності людини як біопсихосоціальної істоти. Інакше кажучи, з огляду на термінопоняття «судово-психологічна експертиза», поняття «душевні страждання» указує на певний негативний психологічний стан людини (особи). З огляду на сьогодні «все більшого поширення в практичній діяльності набуває проведення судово-психологічної експертизи, висновком якої підтверджується» відповідний «психологічний стан особи» [8].

Перелік джерел посилання

1. Шульга А. М. Загальнотеоретичні аспекти правомірної поведінки особи : монографія. Харків, 2013. 412 с.
2. Леонтьев А. Н. Биологическое и социальное в психике человека. *Вопросы психологии*. 1960. № 6. С. 23—38.
3. Беспалов Б. И. «Единицы» психологической реальности в работах основателей деятельностного подхода и «единицы анализа» в современной психологии : докл. на семинаре по деятельностн. подходу в псих. URL: https://www.psy.msu.ru/science/seminars/activity/materials/07_bespalov.pdf (дата звернення: 07.02.2022).
4. Китайская Цигун-терапия : пер. с англ. Москва, 1991. 208 с.
5. Галас Я. «Внучка, стоявшая на коленях перед иконой...» / *Факти Україна*. URL: <https://fakty.ua/136415> (дата звернення: 07.02.2022).
6. Монтень М. Опыты. В 3 т. Т. 1 : пер. с фр. Москва, 1992. 384 с.
7. Мясіщев В. Н. Психология отношений. Москва, 1995. 356 с.
8. Відшкодування моральної шкоди : консультації / Офіс. сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidshkoduvannya-moralnoi-shkodi> (дата звернення: 07.02.2022).